

радянського військового будівництва і т. ін.). До того ж це зроблено з позицій нашого сьогодення, коли доводиться переосмислювати чимало фактів, подій, явищ. Тому, незважаючи на окремі незначні недоліки, на нашу думку, монографія заслуговує позитивної оцінки і зацікавить усіх, хто цікавиться не лише історією військового будівництва, а й взагалі історією України 1921—1941 рр.

В. М. ВЕЛІГОДСЬКИЙ (Сімферополь)

Одержано 28.02.91.

*Н. Ф. БУГАЙ. ЧРЕЗВЫЧАЙНЫЕ ОРГАНЫ
СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ: РЕВКОМЫ 1918—1921.
М. : Наука, 1990.— 320 с.*

Процес створення і діяльності ревкомів є однією з найменш досліджених проблем історії Великого Жовтня та громадянської війни. Тому поява рецензованої узагальнюючої праці привертає значний інтерес науковців, учителів історії, краєзнавців, усіх, хто цікавиться минулим нашої країни.

Монографія складається з вступу, шести розділів, заключення і додатків. Її автор прагнув висвітлити різні аспекти створення та діяльності цих надзвичайних органів влади до передачі її Радам після закінчення громадянської війни.

М. Ф. Бугай проаналізував стан розробки проблеми у радянській та зарубіжній історіографії, дав класифікацію відповідних джерел, охарактеризував архіви, в яких вони зберігаються, збірники документів, історіографічні праці. Однак, на наш погляд, йому слід було більше уваги приділити статтям, присвяченим ревкомам, опублікованим останнім часом у журналах та наукових збірниках.

Як цілком слушно вказує дослідник, діяльність революційних комітетів у роки громадянської війни істотно відрізнялася від функцій ВРК періоду Жовтневої революції. Якщо основним завданням ВРК, що створювалися в ході революції при Радах та у військових частинах, було керівництво боротьбою за встановлення Радянської влади, то пізніше ревкоми насамперед подавали допомогу Червоній Армії, брали участь у відбудові народного господарства. Автор переконливо доводить, що більшість з них діяла як самостійні адміністративні органи, наділені не лише правами військових організацій, а й широкими цивільними і господарськими функціями.

Обгрунтовуючи необхідність створення революційних комітетів, М. Ф. Бугай водночас показує особливості їх діяльності в різних регіонах (Центральний промисловий, Північний і Південно-Західний райони, Поволжя, Урал, Сибір, Дон і Північний Кавказ, Україна і Молдавія, Прибалтика, Білорусія, Закавказзя, Середня Азія) залежно від конкретних умов. На численних прикладах він доводить, що тогочасна обстановка зумовлювала необхідність здійснення докорінної перебудови роботи державного апарату на місцях і створення саме таких надзвичайних органів влади, здатних оперативно вирішувати всі питання в умовах ведення воєнних дій. 24 жовтня 1919 р. ВЦВК затвердив «Положення про революційні комітети».

Автор зосереджує свою увагу на основних питаннях, які доводилося вирішувати ревкомам: боротьбі з контрреволюцією і бандитизмом, допомозі Червоній Армії, розв'язанні продовольчого питання, створенні нового державного і господарського апарату, роз'ясненні трудящим

суті політики Радянської влади, здійсненні соціалістичних перетворень.

У монографії ґрунтовно висвітлено господарську, соціальну та культурно-освітню діяльність ревкомів. Поряд із захистом завоювань Великого Жовтня вони займалися налагодженням роботи заводів і фабрик, забезпеченням підприємств сировиною і кваліфікованими кадрами, організацією виробництва товарів першої необхідності, медичного обслуговування, відновленням навчання в школах тощо. Під керівництвом ревкомів і Рад проводилася націоналізація великих і частково середніх промислових підприємств. У книзі наводиться кількість націоналізованих підприємств в окремих регіонах і губерніях, а також по галузях виробництва (с. 123—134).

Завдяки організаторській діяльності членів ревкомів на місцях, допомозі центральних органів влади, як показано в рецензованій монографії, за короткий строк було налагоджено виробництво зброї та військового спорядження на заводах Тули, Москви і Підмосков'я, Уралу, України та Білорусії, відновили роботу металургійні та механічні заводи в Донецько-Криворізькому басейні, грозненські нафтопромисли тощо.

Становить інтерес аналіз автором діяльності ревкомів у справі організації роботи транспорту і постачання палива, боротьби з промисловим саботажем, диверсіями, здійснюваними ворогами Радянської влади. Однак слід було б більше уваги приділити роботі ревкомів залізниць, вузлів і станцій.

Чільне місце в праці посідають питання про участь ревкомів у здійсненні аграрних перетворень у 1918—1921 рр. Їх члени проводили націоналізацію земель, займалися землевпорядкуванням, організацією колективних господарств, забезпеченням хліборобів сільськогосподарським інвентарем, промисловими товарами.

Як відомо, молоду Радянську Республіку спіткало велике лихо — голод. Заходи ревкомів по заготівлі продуктів харчування, забезпеченню ними бійців Червоної Армії, робітників промислових центрів, голодуючих у різних районах країни також знайшли відображення в монографії.

Складовою частиною соціалістичних перетворень, які здійснювалися в ході громадянської війни, була соціальна та культурно-освітня програма. Автор на основі вивчення великої кількості документальних матеріалів, зокрема рішень та звітів ревкомів, показав складні умови, в яких доводилося останнім проводити культурно-освітню роботу в містах і особливо на селі. Хоч на плечі ревкомів лягала господарська діяльність, вони брали участь і у створенні мережі культосвітніх установ, музеїв, театрів, бібліотек, шкіл, вузів, ліквідації неписьменності, налагодженні видання газет, читанні лекцій тощо.

Не менш важливим завданням, яке розв'язували надзвичайні органи влади, було медичне обслуговування населення, яким безпосередньо займалися відділи охорони здоров'я, створені при ревкомах. На фоні економічної розрухи, соціального занепаду, супроводжуваних масовими епідемічними захворюваннями, у монографії висвітлено намагання ревкомів запобігти розповсюдженню епідемій, налагодженню бодай скромної системи санітарно-медичного обслуговування населення. Значна робота проводилася ревкомами для поліпшення умов життя робітників і слуг бовців, сімей червоноармійців, біженців, багатодітних сімей.

Розкриваючи інші питання організації та діяльності революційних комітетів на Україні, М. Ф. Бугай показує особливості їх створення, організації структури, роботи. Адже в нашій республіці, на відміну від РС ФРР, діяли центральні надзвичайні органи влади. Якщо в Радянській Росії функціонували сільські, повітові, губернські, регіональні та інші ревкоми, які підпорядковувалися безпосередньо політвідділам з'єднань Червоної Армії, ВЦВК, Раді Праці та Оборони, то на Україні чільнією місцевою ревкомів керував у 1918 р. Всеукраїнський Цент-

ральний ВРК, а у 1919—1920 рр. — Всеукрревком і Галревком. Другою особливістю було те, що до складу ревкомів у 1919—1920 рр., крім більшовиків, входили представники партій боротьбистів, борбистів, лівих та правих есерів, навіть анархістів.

Достоїнством рецензованої книги є й те, що в ній названо прізвища багатьох керівників та рядових працівників ревкомів — учасників громадянської війни. Цікава інформація про кількість ревкомів, час їх створення та ліквідації, розподіл по регіонах країни подана в додатках.

Отже, читачам пропонується ґрунтовна, узагальнююча праця, в якій комплексно розкриваються найважливіші проблеми діяльності ревкомів. На основі глибокого аналізу документальних матеріалів автор дійшов правильних висновків про те, що створення надзвичайних органів влади свідчило про застосування більшовиками гнучких організаційних форм державного апарату в умовах громадянської війни. На значній території країни ревкоми були єдиними органами влади. За формою, структурою і методами діяльності вони відрізнялися від Рад. Їм значною мірою були властиві військові методи керівництва. Разом з тим ревкоми, як і Ради, були органами єдиної радянської системи влади.

Позитивно оцінюючи працю, висловимо деякі зауваження та побажання. На нашу думку, автору слід було б детальніше висвітлити зв'язки ревкомів з військовими та цивільними органами, показати їх спільну діяльність щодо втілення в життя власних рішень, а також рішень вищестоящих органів влади, розкрити недоліки, які мали місце в роботі надзвичайних органів, особливо місцевих. В книзі майже не згадується про репресивні заходи (інколи явно безпідставні) ревкомів та ревтрибуналів, які діяли при них, щодо військовополонених, учасників антирадянських виступів, а також переважно заможної частини населення.

Не зовсім вдалим є вислів: «У той час, коли Червона Армія вела боротьбу з Денікіним, Колчаком і Юденичем, воєнні дії проти Радянської Росії розпочала білопанська Польща» (с. 100). Адже, як відомо, війська буржуазно-поміщицької Польщі розпочали наступ на Україну 25 квітня 1920 р., тобто тоді, коли армії Колчака, Денікіна та Юденича вже було розгромлено.

Загалом рецензована монографія є помітним явищем у радянській історіографії громадянської війни.

Одержано 20.01.91.

І. В. КІЧИЙ (Луцьк)